

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА СЪЮЗНА РЕПУБЛИКА ЮГОСЛАВИЯ

Николай ПАВЛОВ

АСПЕКТИ

Същността на понятието „геополитическо положение“ може да бъде изяснена чрез прилагането на синтетичен подход, съчетаващ географския анализ с теорията на международните отношения. Геополитическото положение на дадено социално-икономическо и културно-политическо организирано пространство до голяма степен определя неговата „сила“, която намира израз в системата на международните отношения. Техният универсален субект в съвременния свят е държавата. Геополитическото положение е най-концептуалната подкатегория на географското положение при изследването на политическия потенциал на определено геопространство. Неговите количествени и качествени параметри са функция на комплексното влияние на природни, икономически и историко-политически фактори при приоритетното отчитане на последните (Русев, 1996, 1998). Редица автори изтъкват като най-съществени елементи на геополитическото положение природногеографското положение (територия, място, хидроложки и минерални ресурси), транспортногеографското положение, икономическия, военния и демографския потенциал, развитието на информационните технологии, политикогеографското положение (исторически дадености, непосредствено геополитическо обкръжение, отношения със световните центрове на сила, етно-конфесионални дадености), културния потенциал, стратегическите цели, възможностите за осъществяване на националната стратегия, дипломатическото изкуство и други.

Съвкупността от елементите на геополитическото положение и силата на дадена държава се реализира като „жива сила“ в системата на международните от-

ношения посредством особено важния психологически фактор. Той е израз на менталитета, нагласите и специфичните особености на населението, социалните групи и управляващия елит в страната. Върху този фактор поставят силен акцент представителите на т. нар. психологическа школа (Розенау, 1972; Моделски, 1975). Те подлагат на анализ зависимостта между национален характер и външно-политическо поведение, както и процеса на вземане на външнополитически решения.

Методологичната триада геополитическо положение — сила — жива сила дава добра основа за прилагането на виртуален геополитически анализ. Той следва да разкрие вероятното развитие на дадено геопространство и е необходима предпоставка за обосноваване, многовариантно прогнозиране. Именно този подход е в основата при оценяване на геополитическото положение на Съюзна република Югославия (СРЮ).

СРЮ е разположена в западната част на Балканския полуостров. Нейната площ е 102 000 кв. км. Територията ѝ следва направлението север—юг от Панонската низина до Адриатическо море. Средната ѝ ширина в посока изток—запад е 220 км, а средната дължина в посока север—юг е 440 км. Релефът има преобладаващо планинско-хълмист характер. В западната част са разклоненията на Динарските планини (Проклетия, Копаоник, Шар). Равнините и низините заемат северната част и долините на реките Дунав, Тиса, Сава, Дрина и Морава.

Геоморфоложката структура на сръбското етническо пространство е основата, върху която най-изтъкнатият сръбски политически географ и антрополог Йован Цвиич изработва своята концеп-

ция за двата основни психологически типа в сръбския народ — динарски и равнинен. Динарският тип е в планинските райони в западната част на етническото пространство — черногорските планини, Херцеговина, Шумадия и планинските райони на Далмация. Цвиич идеализира т. нар. динарски свят. За него динарците са енергични, агресивни, импулсивни, с огнен темперамент и много добри военни качества. Почти всички изтъкнати сръбски водачи от времето на сръбските въстания до наши дни (например Слободан Милошевич) произхождат от тях. Равнинният психологически тип е в областите на Централна Сърбия и Войводина. Той се характеризира с умереност, смиреност и миролюбивост.

Очертаната от Цвиич геоморфоложка антропология води до песимистични изводи за положението на сръбския народ в края на XX век. Стратегически важната за сърбизма „динарска твърдина“ е почти изцяло прочистена от сръбския етнос. Основната част на сръбския народ е концентрирана в равнинните области и в градовете. Учените означават този процес с термина „белградизация“ на сръбската нация (Степич, 1997).

Важен елемент от природногеографското положение са хидроложките ресурси. Значението на този фактор нараства, тъй като в резултат на планетното затопляне се очаква остра водна криза в началото на XXI век (National Geographic, 1993). Това обстоятелство има пряко отношение към процесите в югославското пространство. Според Димитров (1996) съществува тясна зависимост между стратегическите направления и териториалния обхват на военните действия по време на югославската война (1991—1995), от една страна, и картата на водните и хидроенергийните ресурси на бившата Югославия, от друга. СРЮ разполага с гъста мрежа пълноводни реки — Дунав, Тиса, Сава, Морава и Дрина. Качеството на водите обаче е твърде ниско (III—IV категория). Ето защо по отношение на запасите с питейна вода страната попада в категорията на най-слабо обезпечените на Балканите (наред с България и Румъния). Водните ресурси обаче имат важно значение за развитието на хидроенергетиката. На реките Дрина и Дунав (при Железни врата) са изградени мощни хидрокомплекси.

СРЮ разполага с находища на мед (Източна Сърбия), железни и оловни руди (Косово) и боксит. Енергетичните източници не са достатъчни. В Косово и Цент-

рална Сърбия има находища на лигнитни и кафяви въглища, а във Войводина — на суров петрол.

Изключително изгодното място в евро-азиатското и източносредиземноморското геопространство определя транспортногеографско положение на СРЮ. Територията ѝ е свързващо звено между Северна и Централна Европа, Близкия и Средния изток. Излазът на Адриатическо море е 200 км и е изцяло в рамките на Черна гора. Особено голямо значение има Дунав. Дължината на водния път на югославска територия е 588 км. Ролята му нарасна, след като през 1992 г. бе въведена в експлоатация системата Рейн—Майн—Дунав, която свързва Северно и Черно море. По Дунав преминава стратегическият трансевропейски коридор № 7. Наред с това, заедно с Тиса, Сава, Дрина и Морава се формира транспортно-комуникационният гръбнак на страната. Така Дунав се явява ос за развитието на сръбското геопространство, като някои сръбски геополитически аналитици наричат реката сръбското море (Степич, 1997).

ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ ОСОБЕНОСТИ ПРИ ФОРМИРАНЕ НА ДЪРЖАВНАТА ТЕРИТОРИЯ

СРЮ е наследник на Кралство Югославия (1918—1941) и Социалистическа федеративна република Югославия (1945—1991). В основата на създаването им е т. нар. югославска идея, възникнала в периода на балканското възраждане (XVIII—XIX в.) като програма за културно, национално и държавно единство на южните славяни. Постепенно обаче тя се изражда в идеята за Велика Сърбия — наследник на обширната средновековна държава на крал Стефан Душан. Особено показателно е „Начертанието“ от 1844 г. на сръбския държавник Илия Гарашанин. То предвижда обединяване на южнославянските народи под хегемонията на Сърбия (Манчев, 1984). Проектът е осъществен след Първата световна война. Авторитарната държава, разкъсвана от остри национални противоречия, просъществува 20 години и се разпада под удара на хитлеристка Германия.

Социалистическа Югославия възниква през 1945 г. В условията на остро противопоставяне между социалистическия и капиталистическия блок тя се превръща в буферна зона и съумява да оцелее, „наразитирайки“ върху конфронтацията, породена от студената война. През 1948 г.

отношенията между Сталин и Тито се влошават и страната се ориентира към САЩ и Западна Европа. След нормализирането на отношенията с Москва през 1954 г. тя продължава да лавира между Изтока и Запада.

С края на студената война, в условията на икономическа криза и остри национални противоречия, СФРЮ се разпада.

През 1991 г. започва поредица от конфликти. След двуседмични военни действия Словения се отделя от Югославия. Хърватия, Босна и Херцеговина и Македония обявяват своята независимост. Сръбските национални малцинства създават върху една трета от хърватската територия Република Сръбска Краина, а в Босна и Херцеговина — Република Сръбска. Македония се отделя по мирен път. Едва през 1995 г., след офанзивата на хърватската армия в Република Сръбска Краина и на силите на НАТО в Босна, военните действия са прекратени. През есента са подписани Дейтънският и Парижкият мирен договор, които утвърждават новата ситуация в югославското пространство. След кратко затишие през март 1998 г. отново възниква конфликт с ниска интензивност — този път между косовските албанци и Сърбия.

Югославия от 1992 г. включва Сърбия и Черна гора. Новата федерация има „двоен корен“ — от една страна, се самопровъзгласява за продължител на югославската идея, но в действителност възприема сърбизма като национална доктрина. Така тя има двусмислена историко-политическа легитимност и е остатъчен геополитически продукт от разпадането на СФРЮ (Кнежевич, 1997).

По своето политикогеографско положение спрямо световните политически и икономически центрове Югославия се намира в своеобразен „квадрат на силата“. Страните му са САЩ, Германия, Русия и Турция. Всяка от тях е пряко заинтересувана от пространството като важен елемент от балканския геополитически възел.

След края на студената война САЩ все повече се утвърждават като доминираща сила в евразийския хартланд. Стратегическите цели с оглед на реализацията на икономическите им интереси изискват стабилност, демокрация и либерални пазарни принципи в Евразия. Като източник на несигурност и напрежение в „покрайните“ на евразийския свръхконтинент СРЮ е донякъде пречка за осъществяването на тези цели. Острите противоречия със САЩ са главната причина за изо-

лацията на страната. Особена роля в тази насока играят Международният валутен фонд и Световната банка, които на практика са инструменти на политиката.

След обединяването си през 1990 г. Германия до голяма степен връща своята геополитическа тежест, като умело използва икономическата си мощ за утвърждаване на влиянието си. Важни елементи в тази сфера са Словения, Хърватия и Босна и Херцеговина (включително Република Сръбска). В този смисъл стратегическите ѝ интереси в Централна и Източна Европа изискват оказването на икономически и политически натиск върху остатъчна Югославия.

Руската федерация се намира в тежка икономическа и политическа криза и е отслабена геополитическа тежест. Нейната външнополитическа стратегия се изразява в т. нар. доктрина „Примаков“. Тя включва стремеж за изграждане на коалиция за възпиране на САЩ и НАТО, поради което Русия е главен съюзник на СРЮ. Важна стъпка в тази насока е подписаният през 1995 г. договор за военно сътрудничество между двете страни.

Турция придобива все по-голяма геополитическа мощ в региона. Нейната външнополитическа доктрина, основаваща се на пантурцизма, предвижда изграждането на сфера на влияние от Китайската стена до Адриатическо море. Важен елемент е утвърждаването на доминирането ѝ на Балканите по т. нар. зелен полу-месеца, обхващащ Източните Родопи в България, Северна Гърция, Западна Македония, Албания, Косово и Метохия, Санджак (Рашка) и Мюсюлманско-хърватската федерация в Босна. Натискът по това стратегическо направление има пряко отношение към центробежните тенденции в СРЮ.

Определено влияние върху процесите във федерацията оказва и нейният презморски съсед Италия. Външнополитическата ѝ доктрина (Mare Nostrum) има за цел утвърждаване на италианското доминиране в Адриатическо море. Тя пряко засяга сръбските национални интереси, тъй като Италия се стреми да поддържа специални отношения с Черна гора и да включи малката федерална единица в своята сфера на влияние.

СРЮ граничи със седем държави. Отношенията ѝ с повечето от съседите от първи ранг са белязани с противоречия, породени от съществуващи спорни въпроси.

Румъния е единственият съсед, с който

няма исторически натрупани противоречия и териториални претенции. Сръбско-румънските отношения са традиционно приятелски и добросъседски. По време на войната и тежката външнополитическа изолация Румъния единствена имаше неизменно положителна линия на поведение спрямо Белград.

Унгария има коректни отношения със СРЮ. Основната линия на противоречие е проблемът за унгарското малцинство във Войводина. Наред с това тя провежда т. нар. австро-унгарска външнополитическа линия, като оказва активна дипломатическа подкрепа на Словения и Хърватия.

Важен проблем между Югославия и България е положението на българското малцинство в Западните покрайнини. Като контрапункт Белград издига полуофициално тезата за съществуване на сръбско малцинство или на „шопска нация“ у нас.

Македония е единствената държава от бившите югославски републики, която поддържа добри отношения с Белград. Въпреки стремежа на Скопје да води политика на еднаква отдалеченост от съседите си, в действителност отношенията му със СРЮ са приоритетни. Важна предпоставка за това е тясната обвързаност на македонската икономика и транспортно-комуникационна мрежа. Фактор за отношенията е и албанският сепаратизъм, от който са застрашени и двете страни. Съществуват обаче и важни противоречия. На първо място това е неприкритият стремеж на СРЮ да включи Македония в своята сфера на влияние. Освен това неуреден остава въпросът за границата между двете държави. Скопие има претенции към три сръбски погранични района — манастира „Прохор Пчински“, село Генерал Янкович и Прешева.

Хърватия има много остри противоречия със СРЮ. След настъплението на армията ѝ през 1995 г. около 350 000 сърби са бежанци. Въпреки договореностите от Дейтън, Загреб дава да се разбере, че няма да допусне завръщане на сърбите. Проблемът с тях е тясно свързан със съдбата на сръбското малцинство в Източна Славония (областта Срем—Бараня). Друга линия на противоречие е територията на Босна и Херцеговина, където и двете страни имат жизненоважни интереси. Важен е и въпросът за контрола над полуостров Превлака (разделен между Черна гора и Хърватия), който контролира залива Котор и е единствената удобна база на югославския военноморски флот. В ос-

маналата част от крайбрежието липсват заливи, подходящи за пристанища. Съществува само хипотетична възможност за сръбско-хърватски съюз в случай на подялба на Босна и Херцеговина.

Босна и Херцеговина представлява неясно държавно-политическо образувание с трудно предвидими геополитически перспективи. Страната е своеобразна „черна дупка“ в бившето югославско пространство (Кнежевич, 1997). Съществуват възможности както за сближаване и интегриране на двете съставни части — Мюсюлманско-хърватската федерация и Република Сръбска, така и за засилване на разделението. Специфичното в отношенията е, че федерацията няма обща граница със СРЮ. Границата между остатъчна Югославия и Босна и Херцеговина е изцяло „сръбско-сръбска“, като Република Сръбска е буферна зона. Основното противоречие е проблемът за контрола над нея. Търсейки основания в Дейтънския договор, Сараево развива т. нар. теория на бошнячеството. Тя има за цел създаването на наднационална общност „бошняци“, която да включва босненските мюсюлмани, хървати и сърби.

Албания има изключително обтегнати отношения с Югославия — преди всичко поради косовския проблем. Опит за преодоляване на тази асиметричност в двустранните отношения са насрещните претенции за съществуването на сръбско-черногорско малцинство в Северна Албания (в района на Шкодренското езеро).

НАЦИОНАЛНА ДОКТРИНА

Националната доктрина има „двоен корен“. Тя се основава на традициите на югославизма и е насочена към възвръщането на Югославия. Този пропаганден елемент е заложен като юридически принцип в конституцията от 1992 г., според която към федерацията могат да се присъединят други бивши републики. Но след войната тези идеи стават илюзорни. При новите условия доктрината недвусмислено изкристализира около една генерална външнополитическа цел — обединяване на цялото сръбско етническо пространство. Тя предвижда създаване на Велика Сърбия под формата на „съединени сръбски държави“ (Илич, 1997).

Нейно основно положение е, че СРЮ представлява непълна сръбска федерация, като обхваща само източната част от етническото пространство (Кнежевич, 1997). Изведени са две заключения. По-

умерената и реалистична тенденция залага на аргумента за т. нар. външни сърби. Югославия трябва да се стреми да приобщи само онези територии, където към настоящия момент живее сръбско население — Република Сръбска, Източна Славония и анклавите в Северна Македония.

Радикалното националистическо тълкуване е ориентирано към геополитическо подсигуриране на сръбското етническо пространство. За целта се търси максималното възможно продължаване на трите стратегически вектора — дунавски, адриатически и егейски. Те определят „естествените граници“ на етническото пространство. Редица съвременни аналитици (Илич, 1997; Лекич, 1997) смятат, че оптималната форма на Велика Сърбия с размер 180 000 кв. км включва СРЮ, цяла Босна и Херцеговина, Източна и Западна Славония, Далмация, Дубровник и Северна Македония. Но при съвременното състояние на международната система идеята за Велика Сърбия е практически изчерпана и принадлежи към сферата на историческия романтизъм.

Реалистичните измерения на националната доктрина следва да се търсят в няколко насоки. На първо място, това е целенасочената политика към укрепване на връзките между федеративните единици Сърбия и Черна гора, както и ефективната съпротива срещу опитите за промяна на държавноправния статут на някои области — Косово, Санджак или Войводина. На второ място, стои натискът спрямо Република Сръбска, Източна Славония и Македония.

Република Сръбска заема сравнително широк пояс в периферията на Босна и Херцеговина. Площта ѝ е около 25 000 кв. км (границата между нея и Млосюлманско-хърватската федерация все още не е напълно уточнена), а населението е близо 2 000 000 души (чисто сръбско). Тя има два основни дяла — районите на Херцеговина с долината на р. Дрина и на гр. Баня Лука по десния бряг на р. Сава. Републиката има изключително неблагоприятна форма, със силно издължена територия, лишена от стратегическа дълбочина. На територията ѝ има четири коридора (стеснения) с ширина между 6 и 9 км — при Горажде, Зворник, Бръчко и Добой. Според Дейтънския договор тя е със статут на автономна единица (entity) в рамките на единната държава Босна и Херцеговина, което я прави своеобразна полудържава. Духът на договореностите обаче ясно предвижда мирната реинтеграция и претопяването ѝ в многонацио-

налния котел на единната държава.

Генералната външнополитическа цел на Белград — съединяване на Република Сръбска с Югославия, предопределя специалните „сръбско-сръбски“ отношения с правителството на босненските сърби за утвърждаване на международната ѝ правосубектност. Белград развива активна дейност пред влиятелните международни фактори с оглед на запазване на сръбския контрол над коридора при гр. Бръчко. Той е с ширина 6 км и има изключително стратегическо значение за съществуването на републиката, тъй като свързва нейните два дяла. Според Дейтънския договор той е поставен под международен контрол.

Областта Източна Славония (Срем — Бараня) е разположена по десния бряг на Дунав в най-източната част на Хърватия. Тя има площ от 3000 кв. км и е единствената територия от бившата Република Сръбска Краина, където остана сръбско население — около 100 000 души към началото на 1998 г. След подписването на Дейтънските споразумения за двегодишен преходен период тя е поставена под контрола на войски на ООН. От януари 1998 г. е реинтегрирана в Хърватия. Основната цел на Белград е да бъде постигнато разширено сръбско самоуправление на областта.

Македония е традиционен обект на стратегическите интереси на Югославия. В началото на XX в. Йован Цвиич обосновава тезата, че държавата, която контролира долините на реките Морава и Вардар, контролира целия Балкански полуостров. При това той смята, че етническият състав на този „геополитически ключ“ на Балканите е без значение. Удобна предпоставка за прокаране на сръбското влияние е наличието на сръбско малцинство (40 000—45 000 души) в Северна Македония — около гр. Куманово и скопска Черна гора. Съществен елемент на стратегията е линията на икономическо обвързване. Важна стъпка са подписаните през 1996 г. търговско споразумение и споразумение за създаване на зона за свободна търговия без мита и без визи. Някои наблюдатели смятат, че тези споразумения могат да станат основа за реинтеграция на Македония в СРЮ (Радакович, 1997).

Важна роля в сръбската национална доктрина играят някои мащабни транспортно-комуникационни проекти. Особено значение се придава на т. нар. православен коридор, свързващ Белград, Скопие и Солун. Главен негов елемент следва да бъде изграждането на плавателен канал Дунав—Морава—Вардар—Егейско море.

Сръбските геополитически аналитици наричат канала задачата на XXI век, тъй като той има решаваща роля за утвърждаване на влиянието в Македония.

Съществен елемент от сръбската национална доктрина е отношението спрямо европейските и балканските интеграционни процеси. Белград настоява за задълбочаване на балканската интеграция, но иска да играе ръководна роля в нейното развитие (Бабич, 1997). От друга страна, може да се очаква СРЮ да насочи политиката си към членство в Европейския съюз, като търси синтез на европейските демократични ценности със сръбските национални интереси (Милетич, 1997; Йованович, 1997).

Националната доктрина на СРЮ е широкообхватна програма за утвърждаване на сръбското доминиране в западната част на Балканския полуостров. Тази програма до голяма степен противоречи на съвременните тенденции към укрепване ролята на международното право, нарастване на взаимозависимостта между държавите и глобалния стремеж за оптимизиране на международната сигурност. Наред с това мащабните цели на сръбската национална доктрина са в несъответствие с нейните реални възможности.

ИКОНОМИЧЕСКИ И ВОЕНЕН ПОТЕНЦИАЛ

СРЮ разполага с добър икономически потенциал. Брутният вътрешен продукт за 1996 г. възлиза на 17 млрд. долара. Най-силно развитите отрасли на икономиката са машиностроене, селско стопанство, металургия, производство на нефтени продукти, добивна промишленост и енергетика. След санкциите от международ-

ната общност страната изпада във все по-дълбока икономическа криза.

Армията на бившата Югославия (ЮНА) до 1991 г. бе пета по мощ в Европа. Дори и след разпадането на СФРЮ тя е сред най-добре въоръжените на Балканите. Освен това поради статута си на не-обвързана държава Югославия не участва в Договора за обикновените въоръжени сили в Европа (ДОВСЕ), подписан в Париж през 1991 г., и не е обвързана с неговите клаузи (табл. 1).

При оценяването на военния потенциал трябва да се има предвид, че войната доведе до значителна деморализация и неустойчивост на духовния фактор като източник на боеспособност (Милетич, 1997). Армията придоби психологически комплекс на неспособна да бъде стожер на сръбската национална доктрина, претърпяла поражение както в Босна, така и в Хърватия.

През последните години ролята на военната мощ като основа за силата на дадена държава постепенно намалява. Редица изследователи изтъкват предимствата на невоенните фактори, сред които особено място заема културният потенциал. Според Самюъл Хънтингтън (1993) преобладаващите причини за конфликтите ще имат не идеологически или икономически, а културен аспект, като геополитическото разделение от миналото ще се трансформира в геокултурен сблъсък. Джоузеф Най (1988) пък посочва като главни измерения на силата информационните технологии и културния потенциал. Тези аналитици изтъкват ирационализма на културата, изкуството и религията като неподвластни на регулиране елементи.

СРЮ умело използва сръбската культу-

Таблица 1

Основни показатели за военната мощ на страните, съседи от първи ранг*

Страни	Индекс на военната мощ	Военни разходи (млн. дол.)	Военно-служещи	Танкове	Бронетранспортъори	Артилерия	Самолети
Румъния	6,0939	930	230 000	1843	2360	3500	450
България	4,7918	440	101 900	1600	2100	2000	330
СРЮ	4,0456	1000	126 500	1000	1100	1600	180
Хърватия	1,6967	1780	105 000	400	307	1200	120
Албания	1,3106	50	41 300	355	248	1298	155
Македония	0,1569	35	10 400	10	12	35	—

* Съставено по Southeast Europe Factbook and Survey, 1996—1997.

ра и националния ирационализъм, като ги вътхва в своята пропагандна дейност. В литературната сфера изпъкват двамата Нобелови лауреати Иво Андрич и Мирослав Кърлежа. Активна роля играят филмите на Емир Кустурица, който, макар и мюсюлманин, съдейства за формиране на благоприятен сръбски имидж пред света. Страната има принос в научната област и в областта на музиката. По този начин като носител на сръбската национална култура СРЮ разполага със значим стратегически потенциал. Той обаче едва ли ще има решаващо стабилизиращо значение на фона на съществуващите политически и етно-конфесионални реалности.

Населението на СРЮ към 1997 г. възлиза на 11 102 000 души. По своя състав сегашната Югославия е многонационална държава. Сърбите и черногорците са едва 70 % от нейното население. През последните години сърбите са в тежка демографска криза, която е последица от отрицателната раждаемост и от процеса на изтичане на мозъци (над 500 000 образовани младежи са напуснали страната след разпадането на СФРЮ). От началото на 90-те години положителният естествен прираст се поддържа единствено от изключително високата раждаемост сред мюсюлманското население.

Преобладаваща религия е православие. Сръбската църква има голямо влияние над народа. Тя е духовното ядро, обединяващо нацията (Познанович, 1997). Според Илич (1997) първият сръбски патриарх св. Сава, живял през XIII в., е и първият сръбски геополитик. Тъй наречената доктрина на св. Сава гласи, че мястото на Сърбия не е нито на Изток, нито на Запад. Сърбите следва да се подчинят на Христовия небесен Йерусалим, но на земята не трябва да признават ничие владичество.

В съюзна Югославия живеят много малцинствени групи — около 30 % от населението. Албанците са 14 %, като броят им е около 1 500 000 души. Те са над 90 % от жителите на Косово и Метохия. След неуспешните опити за противопоставяне през 1968 и 1981 г. през март 1998 г. те започнаха размирици, които постепенно прераснаха в партизанска война.

Славяноезичните мюсюлмани са 4 % от населението (над 450 000 души) и над 50 % от жителите на Санджак. Те се обявяват пред международната общност за бошняци, чиято родина е мюсюлманска Босна. Претенциите им за автономия на Санджак имат съществени геополитически измерения, тъй като областта от-

стои само на неколко десетки километра от босненския мюсюлмански анклав Горажде, вклинява се в територията на Република Сръбска и достига р. Дрина. Евентуалната автономия на Санджак ще превърне областта в буферна зона, разделяща Сърбия от Черна гора.

Унгарците също са 4 % (около 450 000 души). Те са 17 % от жителите на Войводина, чиято автономия, подобно на Косово, бе премахната в края на 80-те години. Съществен е фактът, че периодично издиганите искания за автономия се подкрепят не само от унгарското малцинство, но и от определени кръгове на войводинските сърби. Те желаят областта да се развива като полунезависима от Белград икономически силна зона, ориентирана към Централна Европа. Търсят легитимни основания за възделенията си в политическите права, гадени на войводинските сърби в рамките на Австро-Унгарската империя.

Българите са около 25 000 души и населяват западните покрайнини. През 1920 г., когато тези земи преминават към Сърбия, сънародниците ни там са били 120 000 души, но техният брой непрекъснато намалява. Този факт се дължи на постоянния сръбски натиск и на методично провежданата икономическа политика.

Черногорците са 6 %, като броят им е около 670 000 души. През средновековието те са съставна част от сръбския народ. От времето на турското робство започва постепенен процес на десърбизирането им. В наши дни е налице черногорска специфичност, която би могла да прерасне в национална идентичност и по модела на македонската нация да се формира черногорска.

Важен елемент от етно-конфесионалното положение на СРЮ представляват сърбите бежанци от Босна и Хърватия, които надхвърлят 700 000 души. Тези хора без постоянно местожителство и работа могат да изиграят дестабилизираща роля, подтиквайки СРЮ към реваншизъм и нов военен конфликт.

Неуспешният край на войната изостря геополитическата параноя сред сръбския управляващ елит и нацията като цяло. Целенасочената пропаганда активизира фобията, класифицирайки я като разгром и национална катастрофа (Крстич, 1997). Изтъкват се териториалните загуби (около 25 000 кв. км.), значителното стесняване и „белградизация“ на сръбското жизнено пространство (Самарджич, 1997). Това стесняване се характеризира като „кастриране“ на нацията (Кнеже-

вич, 1997) и се сравнява с положението на Германия след Първата световна война (Лекич, 1997). Нагласата, че сръбският народ е нежизнеспособен и непригоден за реалността, става неотменна част от сръбската психическа структура.

Краят на войната задвижва и други спящи комплекси. Засилва се т. нар. гранично чувство, т. е. усещането, че нацията е геополитически организъм, подложен на натиск от всички страни (Степич, 1997). Сърбите придобиват нагласата, че са заплашени да станат затворена континентална държава, заобиколена с пръстен от неприятели: „от едната страна — вълци, от другата — зли псета“ (Джорджевич, 1997). Наред с това се формира специфична маниакална конструкция, според която нацията е жертва на световен антисръбски заговор (Н. Кусовац, 1997). В него участват САЩ, Германия, католическата църква, ислямският свят и дори масоните. Така в колективната психика се формира до голяма степен ирационално усещане за притиснатост и фрустрация.

На базата на даденостите се налага изводът, че СРЮ е балкански геополитически организъм, чиито стратегически цели (геополитически нагони) поради съпротивата на външната среда нямат място за реализация. Тази ситуация може да има три основни варианта. От една страна, би могло да се очаква затваряне на СРЮ в себе си, геополитически „аутизъм“ и самоналожена изолираност от света, т. е. поведение на интровертна държава. От друга страна, възможен е изблик на агресивност на международната арена като опит за изнасяне на вътрешносръбското напрежение навън, т. е. поведение на екстрровертна държава. Третият вариант се изразява в демократизиране и отваряне към ЕС и НАТО по примера на България и Румъния.

За да бъде изяснена степенята на вероятност на вариантите, трябва да се разкрие главният механизъм на сръбската колективна психика, който определя външнополитическото поведение на СРЮ. Той може да бъде наречен „махало на славянската диалектика“, чиято основна характеристика е непрестанно люлеене от един полюс към друг.

Полюсът на националния нарцисизъм се проявява като граничеща с абсурда грандомания. Особено характерна е вкоренената нагласа, че сръбският народ е „най-старият на света“, че е могъщо „воинско племе“, способно да разгроми дори великите сили (Койчич, 1997; Маркович,

1997). Тази нагласа е добре разкрита от съвременния сръбски психиатър проф. Йован Марич (1997), който анализира „сръбския синдром на миналото“ и т. нар. косовски мит: „У сърбите е налице прекомерна обърнатост към миналото и възвеличаване на собствената история. Знакът символ на това възвеличаване е косовският мит. За сърбите битката при Косово означава това, което за християните е смъртта на Исус Христос. Именно в косовския мит се корени нагласата на сърбите, че са „небесен народ“. Това отношение към Косово граничи с абсурда, тъй като едва ли има друг народ, който да превръща в славен мит мястото на своя многовековен исторически разгром.“

Сръбската национална грандомания претърпява тежък удар от сблъсъка с новите геополитически реалности. Полюсът на националното разединение се проявява в условия на критични ситуации и намира израз в постоянни раздори, липса на единство и паническо индивидуално бягство от опасността (Маркович, 1997). Някои изследователи (Бабиц, 1997) търсят корените на този феномен в т. нар. синдром на преселника. В края на XX в. едва около 10 % от сърбите живеят в земите на своите прагеди. Огромното мнозинство са преселници от други райони. Те са изгубили свръхрационалната връзка със земята, която е основа на всяка национална идея. Широко разпространение добива преселническият манталитет и Сърбия се превръща в ничия земя.

Управляващият елит и групите за натиск провеждат методична и целенасочена пропаганда с цел преодоляване на колебанята, породени от „махалото на славянската диалектика“, и постигане на „монистична“ линия във външната политика на Белград. Под влиянието на „монистичната“ пропаганда в сръбската колективна психика все повече се затвърждава нагласата, че „сръбският народ няма какво повече да губи“ (Стоич, 1997), че териториалните загуби са само временни и е необходима „реконкиста“, т. е. повторно овладяване на отнетите земи (Радинович и Степич, 1997). Симптоматично значение имат думите на сръбския геополитически аналитик Радинович (1997), че „сръбската военна доктрина трябва да бъде офанзивна и в никакъв случай дефанзивна“.

Геополитическото положение на страната показва, че тя има важно геостратегическо положение, достатъчна ресурсна осигуреност, добър икономически потенциал и голяма военна мощ за балканските

мащаби. Тези параметри на геополитическата сила са съчетани с психологическата нагласа на „ястреби“ сред управляващия елит и твърда линия при осъществяване на сръбската национална стра-

мегия. Това дава основание да се смята, че при по-благоприятна международна обстановка СРЮ може да излъчи импулси за ново преструктуриране на бившето югославско пространство.

Геополитичка стварност срба. Београд, 1997 (използвани са статии на М. Кнежевич, М. Степич, Р. Радинович, Д. Негован, Т. Кресович, М. Радакович, Й. Илич, Б. Бабич, Р. Гнато, С. Лекич, А. Милетич, М. Йевтич и М. Маркович).

Д и м и т р о в, Б. Геополитическите аспекти на разпределението и използването на водните ресурси на бивша Югославия. — Военен журнал, 1996, № 1.

М а н ч е в, К. История на балканските народи. Велико Търново, 1984.

М а р и ч, Ј. Какви смо ми срби. Београд, 1997.

Р у с е в, М. Геополитическото положение на Турция. — Военен журнал, 1996, № 1.

Р у с е в, М. Географското положение и националната сигурност на България. — Проблеми на географията, 1998, № 4.

Х ъ н т и н г т ъ н, С. Сблъсък на цивилизацията? — Военен журнал, 1993, № 6.

Ц в и ј и ч, Ј. Балканско полуострво. Београд, 1966.

М о d e l s k i, G. A Theory of Foreign Policy. New York, 1975.

National Geographic. Special edition, 1993.

N y e, J. New Dimensions of Power. — Foreign Policy, Autumn, 1988.

R o s e n a u, J. Domestic Sources of Foreign Policy. Washington, 1972.

Southeast Europe Factbook and Survey. — ELIAMEP (Hellenic Foundation for European and Foreign Policy), 1996—1997.